

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΗΣ

Το κουδούνι σε λαϊκά δρώμενα και άλλες εθιμικές εκδηλώσεις*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Στην εργασία αυτή εξετάζεται και μελετάται η παρουσία κουδονιών σε ποικίλες εθιμικές εκδηλώσεις ή σε άλλες περιστάσεις σε διάφορα μέρη της Ελλάδος, παράλληλα με τη συνηθισμένη χρήση τους στην κτηνοτροφία. Τα παιδιά π.χ., σε αρκετά μέρη, όταν λένουν τα κάλαντα κρατούν μικρά κουδούνια, που ο ήχος τους συνοδεύει ρυθμικά το τραγούδι τους, ενώ στα Αναστενάρια, ένα από τα πιο σημαντικά έθιμα του ελληνικού χώρου, οι εικόνες που κρατούν οι τελεστές είναι κωδωνοφόρες. Κουδουνάκια υπάρχουν και στο δοξάρι της κρητικής λύρας, καθώς και σε ορισμένες γυναικείες ενδυμασίες. Η παρουσία κουδονιών είναι ιδιαίτερα έντονη και χαρακτηριστική στα δρώμενα του Δωδεκαημέρου και της Αποκριάς, σε συνδυασμό και άμεση ταύτιση με το στοιχείο της μεταμφίεσης, η οποία είναι συνήθως ζωόμορφη.

Η παρουσία του κουδονιού στον ελληνικό ιστορικό χώρο είναι πολύ παλαιά και τεκμηριώνεται με ανασκαφικά ευρήματα και φιλολογικές μαρτυρίες. Από πηλό π.χ. αρχικά (9ος αι. π.Χ.) και μετά από πηλό και ορείχαλκο συναντούμε κουδούνια ως ευλαβικές αναθηματικές προσφορές στους θεούς¹. Γνωστή είναι και η απεικόνιση μικρού κουδονιού κρεμασμένου στον λαϊκό ζώνου που οδηγείται για θυσία σε τοιχογραφία της Δήλου², καθώς και η απεικόνιση κουδου-

---

* Ανακοίνωση στο 3ο Διεθνές Συνέδριο με θέμα: «Οι καμπάνες, τα κουδούνια και οι μεταμφιέσεις στον σύγχρονο κόσμο. Μουσειολογία και εφαρμογή». Ρέθυμνο, 24-27 Οκτωβρίου 1996.

1. Percival Price, *Bells and Man*, Oxford University Press, 1983, σ. 73-75.

2. M. Wegner, *Griechenland, Musikgeschichte in Bildern*, Leipzig 1963, Abbildung 34, s. 60-61. H. Hickmann, *Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire*, N° 69201-69852: *Istruments de musique*, Le Caire 1949, σ. 37-68.

νών σε αργυρά νομίσματα των Κρανίων (Κεφαλληνίας) του 5ου π.Χ. αιώνα³.

Κουδούνια φορούσαν και στις ασπίδες και τα φάλαρα των πολεμικών αλόγων για εκφοβισμό του εχθρού⁴. Κουδούνια, κατά τη «Φυλλάδα του Μεγαλέξαντρου», κρέμασε και ο Μακεδόνας στρατηλάτης στα άλογα των ανδρών του για να τρομάξουν τους ελέφαντες του εχθρού, κατορθώνοντας έτσι να νικήσει τον Πύρο, τον βασιλιά των Ινδών, μυθικής την εποχή αυτή χώρας⁵.

Στους νεώτερους χρόνους η παρουσία κουδουνιών στον ελληνικό χώρο είναι επίσης ποικίλη και πολύσημη. Κυρία χρήση τους βέβαια παραμένει πάντοτε η τοποθέτησή τους σε αιγοπρόβατα και άλλα ζώα, όπου λειτουργούν ως ηχητικά αντικείμενα για τον προσδιορισμό και εντοπισμό της θέσης που βρίσκεται το ζώο. Παράλληλα όμως συναντάται ευρύτατα η χρήση τους και σε ποικίλες εθμικές εκδηλώσεις και μάλιστα της λαϊκής λατρείας, ιδιαίτερα σε δρώμενα, σε έθιμα δηλαδή με έντονη δράση και με θρησκευτικό υπόβαθρο⁶.

Στα Αναστενάρια π.χ., θρακικό έθιμο που τελείται προς τιμήν των αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης (21-23 Μαΐου) και περιλαμβάνει εκστατικό χορό, τελετουργική ζωοθυσία και εντυπωσιακή πυροβολασία, οι εικόνες, που αποτελούν κύριο και απαραίτητο στοιχείο της όλης εκδήλωσης, είναι κωδωνοφόρες. Πρόκειται για μικρά σφαιρικά κουδούνια, ασημένια ή από άλλο μέταλλο, κρεμασμένα από μια λεπτή αλυσίδα στερεωμένη στις δυο πλευρές της εικόνας. Στον ιδιότυπο εκστατικό χορό των Αναστενάρηδων που συνοδεύεται από λύρα και νταούλι, τα κουδούνια με την κίνηση της εικόνας προσθέτουν ένα λεπτό οξύ ήχο, λειτουργώντας στην περίπτωση αυτή ως αποτρεπτικό στοιχείο, προστατεύοντας με την, κατά κάποιον τρόπο, μαγική δύναμη του ήχου τους τον γύρω χώρο. Ευετηρικός άλλωστε είναι ο χαρακτήρας των Αναστεναρίων, όπως οι ίδιοι οι τελεστές του εθίμου πιστεύουν⁷.

3. *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum*. Sicily, London 1876, σ. 48 (Ιονική Τράπεζα, Ημερολόγιο 1988, Ηώς Τσούρτη - Κούλη, αρχαιολόγος Νομισματικού Μουσείου Αθηνών, Τριόβωλο Κρανίων, χρονολογία κοπής γύρω στα 480-431 π.Χ.).

4. Αισχύλος, *Επτά επί Θήβας*, 386, 399, Ευριπίδης, *Ρήσος*, 308, 383.

5. Γ.Ν. Αικατερινίδης, «Ο Μέγας Αλέξανδρος στη λαϊκή παράδοση», *Σερραϊκά Χρονικά* 12 (1996), σ. 21-22.

6. Για την πολύσημη χρήση των κουδουνιών βλ. Φ. Ανωγειανάκης, *Νεοελληνικά ιδιώφωνα. Το κουδούνι. Αποτρεπτικό στοιχείο - Ηχητικό αντικείμενο - Μουσικό όργανο*. Έκδοση: Μουσείο Ελληνικών Λαϊκών Μουσικών Οργάνων Φ. Ανωγειανάκη - Κέντρο Εθνομουσικολογίας, Αθήνα 1996 (επιμέλεια Γ. Ν. Αικατερινίδης).

7. Γ.Ν. Αικατερινίδης, «Αναστενάρια. Μύθος και πραγματικότητα», *Σερραϊκά Χρονικά* 11 (1993), σ. 179-206. Ειδικότερα για τα κουδουνάρια βλ. Α. Χουρμουζιάδης, «Περί των

Σε πολλά μέρη τα παιδιά που λέγουν τα κάλαντα συνηθίζουν να κρατούν κουδούνια, ο ήχος των οποίων συνοδεύει ρυθμικά το τραγούδι τους. Στην Καππαδοκία π.χ. κάθε παρέα καλαντιστών χωριζόταν σε δύο μικρότερες ομάδες. Η μια έμπαινε στα σπίτια, όπου και τραγουδούσε τα κάλαντα. Τα παιδιά της άλλης ομάδας σκαρφάζωναν στη στέγη και από ένα φεγγίτη που υπήρχε εκεί κατέβαζαν στο εσωτερικό του σπιτιού ένα ή δύο κουδούνια, δεμένα σε ένα μακρύ σχοινί. Το σχοινί το ανεβοκατέβαζαν για να ηχούν τα κουδούνια σύμφωνα με τον ρυθμό της μελωδίας που τραγουδούσαν τα άλλα παιδιά μέσα στο σπίτι, ενώ συγχρόνως σιγοτραγουδούσαν και αυτά τα κάλαντα, για να συντονίζουν καλύτερα τη ρυθμική κίνηση με το τραγούδι⁸.

Στη Σκύρο επίσης τραγουδούσαν παλαιότερα τα κάλαντα την παραμονή της Πρωτοχρονιάς «καθ' ομάδας και μετά εκκωφαντικού τιμπάνου, φέροντος επί των μετώπων χορδός και κωδωνίσκου»⁹. Στο Διδυμότειχο της Θράκης τραγουδούσαν τα κάλαντα με συνοδεία ταραμπούκας άτομα μεταμφιεσμένα, που είχαν κρεμασμένα στη μέση τους κουδούνια¹⁰. Μικρά σφαιρικά κουδούνια κρεμούσαν παλαιότερα και στο ξύλινο ομοίωμα χελιδόνας, που κρατούν τα παιδιά όταν λέγουν το τραγούδι της χελιδόνας, είδος καλάντων, την πρώτη του Μαρτίου¹¹.

Στην Τρίπολη της Πελοποννήσου, την τελευταία μέρα του Φεβρουαρίου, μικρά παιδιά με κουδούνια στα χέρια ή κρεμασμένα στη μέση τους, γύριζαν τρέχοντας την πόλη και με τον ήχο των κουδουνιών «έδιωχναν τον Κουτσοφλέβαρο», δηλαδή τον χειμώνα με τα χιόνια και το κρύο¹².

Με κουδούνια στα χέρια έτρεχαν και τα παιδιά των βοσκών στην Πίνδο για να διώξουν τα φίδια την ημέρα του Ευαγγελισμού. Το ίδιο επεδίωκαν και σε άλλα μέρη, συνοδεύοντας το ειδικό επωδικό τραγούδι που έλεγαν για το διώξιμο των φιδιών με τον ήχο από κουδούνια που κρατούσαν¹³.

Αναστεναρίων και άλλων πνών παραδόξων εθίμων και προλήψεων», *Αρχαίον Θρακικού Λαογρ. και Γλωσσ. Θησαυρού* 26 (1961), σ. 157-158 («Αι χορεύουσαι εικόνες»).

8. Δ. Αρχιγένης, «Πρωτοχρονιάτικα κάλαντα στη Μικρά Ασία προ του 1922», εφημ. *Προσφυγικός Κόσμος*, 29 Ιανουαρίου 1961.

9. Δ. Παπαγεωργίου, *Ιστορία της Σκύρου...* Πάτρα 1909, σ. 157.

10. Φ. Ανωγειανάκης, *Το κουδούνι*, ό.π., σ. 103.

11. Κ. Χουρμούζιδη, «Το Τσακίλι Μετρών», *Θρακικά* 11 (1939), σ. 395, αρ. 12. Για το έθιμο βλ. Γ.Κ. Σπυριδάκης, «Το άσμα της χελιδόνας (χελιδόνισμα) την πρώτην Μαρτίου», *Επετηρίς Κέντρου Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας* 20-21 (1967-1968), σ. 15-54.

12. Φ. Ανωγειανάκης, ό.π., σ. 103-104. Πρβ. και Γ.Α. Μέγας, *Ελληνικά εορταί και έθιμα της λαϊκής λατρείας*, Αθήνα 1956, σ. 131.

13. Φ. Ανωγειανάκης, ό.π., σ. 102-103.

Εικ. 1. «Αράπηδες», μεταμφιεσμένοι του Δωδεκαημέρου στη Νικήσιανη Καβάλας
(φωτ. Γ.Ν. Αικατ., 1979).

Στην Κύπρο, σε πολλές περιοχές, κρατούσαν στο χέρι του δρεπανιού ένα ή περισσότερα κουδουνάκια για να διώχνουν μακριά τα φίδια, όπως λέγουν¹⁴.

Σε ορισμένες γυναικείες φορεσιές (Αστυπάλαιας π.χ.), ανάμεσα στα άλλα στολίδια τοποθετούν και ασημένα κουδουνάκια για αποτροπή του κακού¹⁵. Για αποτροπή επίσης του κακού κρεμούσαν οι Σαρακατσάνοι μικρά σφαιρικά κουδούνια στο φλάμπουρο (σημαία) του γάμου¹⁶. Σημασία αποτροπής του κακού έχουν και τα δώδεκα μικρά σφαιρικά κουδούνια που κρέμονται στο θυματό της εκκλησίας (ο αριθμός συμβολίζει τους δώδεκα Αποστόλους). Σφαιρικά κουδουνάκια, με την ίδια σημασία, κρέμονται και στο κατσί, είδος θυματού με χειρολαβή. Ασημένα ή χρυσά σφαιρικά κουδουνάκια έχουν επίσης ως κομμάτια στα πλάγια οι αρχιερατικοί σάκοι, καθώς και άλλα είδη λατρευτικής χρήσης¹⁷.

Μικρό κουδούνι κρεμούσαν παλαιότερα επάνω τους όσοι ήταν ταμμένοι σε έναν άγιο για λόγους υγείας ή για άλλη αιτία. Το κουδούνι αυτό, που ήταν σύμβολο του «σκληβάματος» στον άγιο, έμενε κρεμασμένο επάνω τους όσον καιρό κρατούσε το τάξιμο¹⁸.

Πόσο παλαιά είναι η πίστη του ελληνικού λαού στη μαγική αποτρεπτική δύναμη του ήχου των κουδουνιών μάς πληροφορεί μια Ομιλία του Ιωάννου του Χρυσοστόμου (4ος αι.), ο οποίος καταδικάζει μεταξύ άλλων και τη συνήθεια να κρεμούν κουδουνάκια στα μικρά παιδιά για να τα προφυλάσσουν από το κακό, όπως πίστευαν: «Τί ἂν τις εἴποι τὰ περιάπτα καὶ τοὺς κώδωνας τοὺς τῆς χειρὸς ἐξηρημένους καὶ τὸν κόκκινον στήμονα καὶ τὰ ἄλλα τὰ πολλῆς ἀνοίας γέμοντα, δέον μηδὲν ἕτερον τῷ παιδί περιτιθέσθαι, ἀλλ' ἢ τὴν τοῦ σταυροῦ φυλακὴν;»¹⁹

Κουδούνια συνηθίζονταν και σε μουσικά όργανα. Στο τουμπελέκι π.χ., στην Κασσάνδρα της Χαλκιδικής, στη Μυτιλήνη και αλλού, κρεμούσαν παλαιότερα μικρά σφαιρικά κουδούνια γύρω στη στρογγυλή δερμάτινη επιφάνεια

14. Φ. Ανωγειανάκης, *Το κουδούνι*, ό.π., σελ. 104-105.

15. Φ. Ανωγειανάκης, ό.π., σελ. 105.

16. Φ. Ανωγειανάκης, ό.π., σ. 105. Για το φλάμπουρο ειδικότερα βλ. Ε. Αλεξάκης, *Η σημαία στο γάμο*, Αθήνα 1980.

17. Άννα Χατζηνικολάου, «Χρυσοκεντημάκη», στον τόμο: *Νεοελληνική Χειροτεχνία*, Αθήνα 1969, φωτ. αρ. 180 (Αρχιερατικός σάκος, Ιερά Μητρόπολις Κεφαλληνίας), σχόλια σ. 204. Αρχιερατικοί σάκοι με σφαιρικά κουδουνάκια φυλάγονται επίσης σε σκευοφυλάκια των μονών του Αγίου Όρους (τρεις στη Μ. Μεγίστης Λαύρας, ένας στη Μ. Παντοκράτορα κ.α.).

18. Στ. Κυριακίδης, «Το σκληβάωμα», *Λαογραφία* 13 (1951), σ. 350-351, 354-355.

19. Στ. Κυριακίδης, «Ιωάννης ο Χρυσόστομος ως λαογράφος», *Λαογραφία* 11 (1934 - 37), σ. 637.

Εικ. 2. «Γέρος» και «Κορέλα» της Σκύρου (φωτ. Γ.Ν. Αικατ., 1978).

νια, εκεί που τεντώνεται και δένεται το δέρμα στο πλήανο ηχείο. Τα κουδουνάκια αυτά συνόδευαν με τη χροιά του ήχου τους τα ρυθμικά κτυπήματα του οργάνου. Το ίδιο έκαναν και οι Σκυριανοί στο νταούλι τους.

Ιδιαίτερα πλατιά διάδοση είχε το κρέμασμα μικρών σφαιρικών κουδουνιών στο δοξάρι της αχλαδόσχημης λύρας, κυρίως στην Κρήτη. Τα κουδούνια αυτά, τα «γερακοκούδουνα» όπως λέγονται, τα περνούσαν σε σύρμα που το στερέωναν πάνω στο δοξάρι με τρόπο, ώστε να το χωρίζει σε δύο ή περισσότερα μέρη και έτσι τα γερακοκούδουνα, μένοντας στο τμήμα του δοξαριού όπου είχαν περασθεί, κρατούσαν μια σταθερή ισορροπία βάρους σε όλο το μήκος του δοξαριού. Η ισορροπία αυτή βοηθούσε τον λυράρη να έχει σταθερά άνετο και ευλύγιστο τον καρπό του κατά το παίξιμο. Παράλληλα, έκανε να ήχουν δυνατότερα και καθαρότερα τα κουδούνια, που συνόδευαν τη μελωδία με ένα χαρακτηριστικό της ηχώχρωμα. Στους χορούς, ιδιαίτερα στους γρήγορους, το χτύπημα των κουδουνιών συνόδευε και ρυθμικά τη μελωδία²⁰.

Η παρουσία κουδουνιών είναι έντονη και χαρακτηριστική στα δρώμενα του Δωδεκαήμερου και της Αποκριάς, σε συνδυασμό και άμεση ταύτιση με το στοιχείο της μεταμφίεσης. Από τις μεταμφιέσεις αυτές σημαντικότερες είναι του Δωδεκαήμερου, που συνεχίζουν αρχαιοελληνική παράδοση, μέσω των ρωμαϊκών και βυζαντινών χρόνων, κυρίως στον χώρο της Μακεδονίας, όπου επικρατούσαν και αρκετές από τις πιο εντυπωσιακές εκδηλώσεις κατά τις Απόκριες²¹.

Κυρίαρχο στοιχείο της μεταμφίεσης, ζωόμορφης συνήθως, είναι τα κουδούνια, διάφορα κατά τύπους σε αριθμό και μέγεθος. Στον «Καλόγερο» π.χ., ένα από τα πιο σημαντικά δρώμενα του ελληνικού χώρου με θρακική προέλευση, ο πρωταγωνιστής φορά σήμερα δύο με τρία κουδούνια, το ένα με φιλλική σημασία²², παλαιότερα όμως, σύμφωνα με σχετικές περιγραφές, τα κουδούνια ήταν περισσότερα²³. Στη Σκύρο, ο πρωταγωνιστής του αποκριάτικου

20. Φ. Ανωγειανάκης, *ό.π.*, σ. 107-108, Γ. Κουρμούλης, «Γερακοκούδουνα», *Επετηρίς Εταιρείας Κρητικών Σπουδών* 1 (1938), σ. 207-208 (αρχικά κρεμούσαν τον τύπο αυτού του κουδουνιού στα κνηγεϊκά γεράκια κατά τους βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους).

21. Γ. Ν. Αικατερινίδης, «Μεταμφιέσεις Δωδεκαήμερου εις τον Βορειοελλαδικόν χώρο», *Πρακτικά Β' Συμποσίου Λαογραφίας Βορειοελλαδικού χώρου*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 13-27.

22. Γ. Ν. Αικατερινίδης, «Καλόγερος. Ένα ευετηρικό έθιμο της Θράκης», *Σεραϊκά Χρονικά* 8 (1979), σ. 195-206.

23. Γ. Βιζυηνός, «Οι Καλόγεροι και η λατρεία του Διονύσου εν Θράκη», *Θρακική Επετηρίς* 1 (1897), σ. 126-127. R.M. Dawkins, «The Modern Carnival in Thrace and the Cult of Dionysus», *The Journal of Hellenic Studies*, vol. XXVI, part II (1906), σ. 193.

Εικ. 3. «Καρναβάλια» του Σοχού Θεσσαλονίκης (φωτ. Γ.Ν. Αικατ., 1978).

δρωμένου, ο «Γέρος», ζώνεται πενήντα ή και περισσότερα κουδούνια και το κρέμασμά τους γύρω από τη μέση του γίνεται με τρόπο ώστε και στην πιο μικρή κίνηση να ηχούν δυνατά και ρυθμικά²⁴.

Στις περισσότερες περιπτώσεις οι μεταμφιεσμένοι φορούν τέσσερα με πέντε κουδούνια μεγάλου σχήματος, δεμένα στη μέση τους²⁵. Άσχετα όμως με τον αριθμό τους, ο οποίος, όπως ήδη σημειώθηκε, ποικίλλει από τόπο σε τόπο, αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ότι σε κάθε τέτοια περίπτωση τα κουδούνια δεν είναι τυχαία. Η επιλογή τους γίνεται με μεγάλη προσοχή και γνώση, ώστε το ηχητικό αποτέλεσμα να είναι όσον το δυνατόν πιο αρμονικό.

Αντιπροσωπευτική εν προκειμένω είναι η περίπτωση του Σοχού, ορεινής κομόπολης κοντά στη Θεσσαλονίκη. Εκεί γίνονται τις Απόκριες ονομαστές μεταμφιέσεις, που προσελκύουν κάθε χρόνο πλήθος επισκεπτών απ' όλη τη χώρα. Οι μεταμφιεσμένοι, τα «Καρναβάλια» όπως λέγονται, φορούν πέντε κουδούνια: ένα μεγάλο, το μπατάλι, και τέσσερα μικρότερα, τα κυπριά (πρώτο κυπρί, δεύτερο, τρίτο, τέταρτο κυπρί). Και τα πέντε αποτελούν τη λεγόμενη ντουζίνα. Το βάρος τους κυμαίνεται γύρω στα 20 κιλά. Πάντως, όσο πιο βαριά κουδούνια φορεί το Καρναβάλι, τόσο καλύτερο θεωρείται²⁶.

24. J.C. Lawson, «A Beast-dance of Skyros», *The Annual of the British School at Athens* 6 (1899-1900), σ. 125-127. R. M. Dawkins, «A Visit to Skyros, I. The Carnival», *The Annual of the British School at Athens* 11 (1904-1905), σ. 72-74. Δ. Παπαγεωργίου, «Αι Απόκριες εν Σκύρω», *Λαογραφία* 2 (1910), σ. 35-47. Joy Coulestantinou, *The Goat-dance of Skyros*, Athens 1977.

25. Φ. Ανωγειανάκης, *Το κουδούνι, ό.π.*, σ. 99 (συγκεντρωτικός πίνακας με τύπους και αριθμό κουδουνιών, τα οποία χρησιμοποιούνται στις ζωμόρφες μεταμφιέσεις).

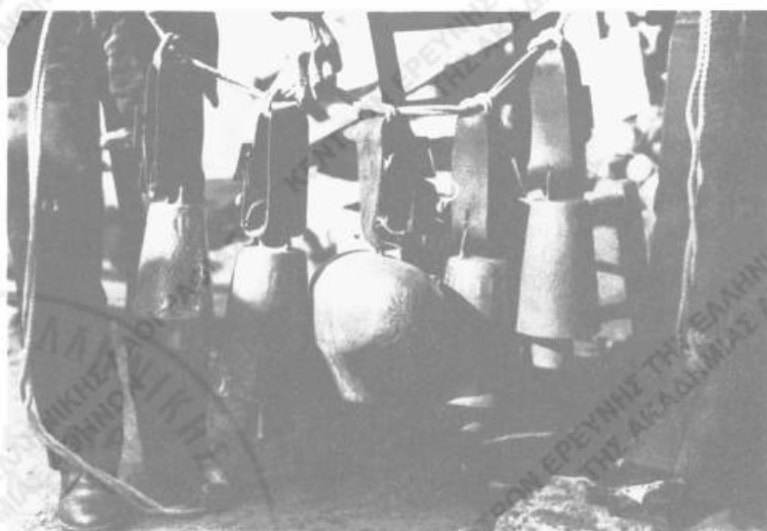
26. Γ.Ν. Αικατερινίδης, «Τα Καρναβάλια του Σοχού Θεσσαλονίκης», *Πρακτικά Γ' Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου*. ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 13-23 (και αυτοτελώς, Αθήνα 1984, έκδοση Εκπολιτιστικού, Επαμορφωτικού και Λαογραφικού Συλλόγου Νέων Σοχού).

Το μπατάλι είναι σφυρήλατο, κάθετη δε τομή στο ύψος σε οποιοδήποτε σημείο είναι έλλειψη. Για γλωσσίδα χρησιμοποιείται ένα λεπτό σιδερένιο ραβδί. Τα κυπριά είναι χιτά, έχουν γενικά μορφή κολούρου κώνου και για γλωσσίδα χρησιμοποιείται ένα μικρότερο κυπρί.

Τα ακριβή βάρη των κουδουνιών (μαζί με τους μάντες εξαρτήσεώς τους) μιας αντιπροσωπευτικής ντουζίνας, από τις πιο καλές, είναι τα πιο κάτω, σύμφωνα με δικό μου μέτρημα σε ζυγό ακριβείας: πρώτο κουδούνι 4,950 kg, δεύτερο 4,650 kg, τρίτο 3,500 kg, τέταρτο 3,050 kg, βάρος μπαταλιού 2,750 kg. Το συνολικό δηλ. βάρος της συγκεκριμένης ντουζίνας φθάνει τα 18,900 kg. Οι διαστάσεις για τα ίδια κουδούνια είναι: πρώτο κουδούνι, διάμετρος μεγάλης βάσεως 16 εκ., διάμετρος μικρής βάσεως 9,5 εκ., ύψος κολούρου κώνου 24,5 εκ.· δεύτερο κουδούνι 17 εκ. - 9,5 εκ. - 23,5 εκ. αντίστοιχα για τη μεγάλη, τη μικρή βάση και το ύψος· τρίτο κουδούνι 14 εκ. - 8 εκ. - 21,5 εκ.· τέταρτο 12,5 εκ. - 9 εκ. - 19 εκ. Τα ύψη των εσωτερικών κυπριών (γλωσσίδα) είναι κατά σειρά: α) 12 εκ., β) 10,5 εκ., γ) 9 εκ., δ) 9 εκ.

Εικ. 4. Τα κουνδούνια ενός «Γέρον» της Σκύρου.

Εικ. 5. Τα κουνδούνια ενός «Καρναβαλιού» του Σοχού.

Τα κουδούνια της ντουζίνας δεν είναι τυχαία. Όπως δηλαδή επίμονα τονίζεται, προϋποθέτουν ειδικό σχήμα και όγκο, καθώς και ειδική κατασκευή από ειδικό επίσης κράμα μετάλλου, για να μπορούν να δώσουν τον επιθυμητό ήχο. «Πρέπει να είναι ταριαστά συνδυασμένος ο ήχος. Δυο ήχοι άμα είναι ίδιοι, η ντουζίνα είναι ακατάλληλη... Αυτά πρέπει να ταιριάζουνε ένα κατόπιν του άλλου. Μόλις κάνουμε το Καρναβάλι, πάμε, το βάζουμε μακριά και το ακου-

The image shows five musical staves representing different bells. The first three are labeled 'Κυπρί 1°', 'Κυπρί 2°', and 'Κυπρί 3°'. Above the first staff is the label 'Έξωτ.', above the second 'Έσωτ.', and above the third 'Έξωτ.+Έσωτ.'. The fourth staff is labeled 'Κυπρί 4°' and the fifth 'Μπατάλι'. Each staff contains rhythmic notation with notes and rests.

Σχεδιάγραμμα των ήχων των κουδουνιών ενός Καρναβαλιού στον Σοχό²⁷.

με, αν πάνε σύμφωνα τα κουδούνια. Εάν δεν πάνε, τα αλλάζουμε. Τα κουδούνια πάνε όπως πάει η μουσική, το ένα κατόπιν στο άλλο. Το πρώτο έχει πιο χοντρή φωνή, το δεύτερο πιο ψιλή, το τρίτο έρχεται άλλη φωνή, το τέταρτο συμπληρώνει όλα μαζί. Το πέμπτο, το μπατάλι, τα φέρνει όλα στη μουσική, αυτό κρατά την ουσία της μουσικής».

Σημειώτεον ότι οι βάσεις των μέσα κουδουνιών και μάλιστα η κάτω είναι ελλείψεις. Το μπατάλι έχει ύψος 20 εκ., μήκος μεγάλου άξονα κορυφής (θέση μεγίστηστομής) 37 εκ., μήκος μεγάλου άξονα σημείου καμπής 27 εκ., μήκος μεγάλου άξονα βάσεως 17 εκ., μικρού άξονα βάσεως 9 εκ., μήκος γλωσσιδιού 25 εκ. Ο όρος εδώ ντουζίνα παθάνον να υποδηλώνει ότι κάποτε τα κουδούνια του Καρναβαλιού ήταν περισσότερα από πέντε. Εκτός αν λαμβάνεται ως όρος περιεκτικός (ό.π., σ. 9, σημ. 7).

27. Αικατερινίδης, «Τα Καρναβάλια του Σοχού», ό.π., σ. 16.

Ο ιδιαίτερος ήχος των κουδουνιών κάθε ντουζίνας είναι και το ιδιαίτερο στοιχείο, με το οποίο κάθε Καρναβάλι ξεχωρίζει μακριά από το πλήθος των άλλων μεταμφιεσμένων. Αν μάλιστα κάποιο Καρναβάλι εμφανιστεί με κουδούνια κακόφωνα ή αταίριαστα, το περιμένει η ειρωνεία.

Η εξεύρεση των κατάλληλων κουδουνιών αποτελεί τη μεγαλύτερη φροντίδα κάθε Καρναβαλιού και πολλές φορές κάνουν για τον σκοπό αυτό ταξίδια μέχρι τον Έβρο, σε κτηνοτροφικά κέντρα. Έτσι θεωρούνται ευτυχείς και προνομιούχοι όσοι μπόρεσαν «να ταιριάσουν μια ντουζίνα», που την προσέχουν ως ένα από τα πιο πολύτιμα αντικείμενα που έχουν. «Άμα δεν έχεις κουδούνια δεν λογίζεσαι νοικοκύρης εδώ. Τηλέοραση να μην έχει το σπά, ό,τι άλλο να μην έχει, κουδούνια όμως είναι απαραίτητα». Ας σημειωθεί ότι το μεγαλύτερο δώρο που ένας πατέρας μπορεί να κάμει στο παιδί του είναι ακριβώς μια ντουζίνα κουδούνια και είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακό το θέαμα — θέαμα που υπόσχεται και τη συνέχιση του εθίμου — να βλέπει κανείς τις μέρες της Αποκριάς και μάλιστα το Σάββατο της Τυρινής μικρά και μεγάλα παιδιά ζωσμένα κουδούνια, πολλές φορές χωρίς κανένα άλλο στοιχείο μεταμφίεσης, τα οποία με κόπο τα κουβαλούν, χαρούμενα όμως και ικανοποιημένα, ευτυχημένα θα λέγαμε, γι' αυτό.

Κουδούνια, ως μόνο στοιχείο μεταμφίεσεως, φορούν συχνά και μεγάλοι και δεν είναι σπάνιο το θέαμα στον επισκέπτη του Σοχού τις μέρες της Αποκριάς να βλέπει κάποιον να ξεπετάγεται μέσα από το πλήθος των πανηγυριστών ζωσμένος με βαριά κουδούνια και να αρχίζει να τα χτυπά χορεύοντας με γρήγορες επιτόπες κινήσεις. Και αν κάποιο Καρναβάλι πέσει κάτω, το ενδιαφέρον των άλλων στρέφεται συνήθως στην τύχη των κουδουνιών, παρά στο ίδιο το Καρναβάλι. Στον Σοχό λοιπόν το κουδούνι αποκτά εντελώς μαν ιδιαίτερη και μοναδική αξία και ταυτίζεται με την όλη μεταμφίεση.

Το ίδιο, όπως στον Σοχό, ισχύει γενικότερα και για τις άλλες περιπτώσεις μεταμφιεσμένων. Παντού δηλαδή επιζητείται ο ήχος των κουδουνιών να είναι όχι μόνο βροντερός αλλά, κυρίως, αρμονικός. Τονίζεται έτσι ιδιαίτερα ο ρόλος των κουδουνιών σε εθιμικές εκδηλώσεις και μάλιστα σε ευετηρικά δρώμενα²⁸, όπως είναι οι μεταμφίεσεις, που αποτελούν μια από τις πιο σημαντικές εκφάνσεις του λαϊκού πολιτισμού.

28. Ουσιώδη και αποφασιστικό ρόλο στην καταγραφή, συγκέντρωση, μελέτη κλπ. των δρωμένων του ευρύτερου ελληνικού χώρου θα διαδραματίσει το Κέντρο Λαϊκών Δρωμένων Κομοτηνής, που ιδρύθηκε στην ακριτική αυτή περιοχή το 1995 στο πλαίσιο του Εθνικού Πολιτιστικού Δικτύου Πόλεων.

SUMMARY

GEORGE AIKATERINIDIS, Ph.D.

The Bell in Folk Performances and Other Customs

This article examines the presence of the bell in various customs and other circumstances in various parts of Greece, where they are also used in their normal capacity in pastoralism. For example, in a number of areas of Greece, when children sing the traditional Christmas carols (known in Greek as kalanda), they hold small bells, whose sound provides a rhythmic accompaniment to their songs. At the Anastenaria, one of the most important customs of the Greek world, the icons that are carried by the participants carry bells. The bow of the Cretan lyra also bears small bells, as do certain female costumes. The presence of the bell is particularly noticeable in the performances during the twelve days of Christmas and during the Apokries, the carnival period. There the bell forms part of the costume, which is usually in the form of an animal.